

ROLUL FACTORULUI EXTERN ÎN MENȚINEREA CONFRUNTĂRILOR POLITICE INTERNE ÎN ȚARA MOLDOVEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

*Chicu Silvia, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 94(478)“16”

Abstract

The purpose of this article is to determine the external factors that contributed to maintaining the internal political conflicts in the Principality of Moldavia in the middle of the 16th century. Medieval sources prove that during that period the internal political life in Moldavia was influenced by external factors depending on the political interests of neighboring states. Domestic political confrontations in Moldavia were influenced by the Polish-Ottoman political confrontations for supremacy in the area. The study demonstrates the prevalence of the external factors in provoking and maintaining political confrontations in order to divide and destroy the political elite in the Principality of Moldavia in the middle of the 16th century. Accepting external support in order to gain power and maintain governance has led to the elimination of some attributes of state sovereignty.

Key-words: The Principality of Moldavia, internal political confrontations, external political factor.

Mijlocul secolului al XVI-lea a marcat în istoria Țării Moldovei o perioadă complexă determinată, în mare parte, de factorul extern. În perioadă se modifica statutul politico-juridic al statului sub influența rivalităților puterilor străine. În această perioadă se cristaliza o nouă configurație politică europeană, Imperiul Otoman obținând cele mai multe avantaje.

Experiența istorică confirmă că marile puteri vecine obțin câștig de cauză în spațiile unde elita politică este dezbinată. Deseori puterile vecine își propun ca obiectiv: provocarea și menținerea confruntărilor politice interne între diverse fracțiuni politice.

Tema propusă analizei, cea a influenței factorului politic extern în viața politică internă, este de mare actualitate din perspectiva caracterului complex al relațiilor politice la etapa contemporană. Prin analiza problemei confruntărilor politice ar putea fi prevăzute posibile evoluții ale vieții politice interne, dar și politicii externe ale Moldovei. Asemenea studii sunt relevante pentru știința istorică, oferind posibilitatea de a identifica unele legități istorice în politica promovată de puterile vecine în raport cu statele mici. Acestea ar putea explica și ceea ce se întâmplă astăzi în domeniul vieții politice la o alta scară și dimensiune, dar urmărind aceleași principii.

Scopul studiului de față este de a identifica rolul factorului extern în menținerea rivalităților politice interne, dar și de a stabili consecințele „pendulării” politice a factorilor de decizie între diverse forțe externe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Situația politică internă a Țării Moldovei în epoca medievală a fost determinată de relațiile dintre factorii politici de decizie: Domnie și marea boierime. Boierimea prin intermediul sfatului domnesc încerca să limiteze puterea Domnului. Atunci când existau mai mulți pretendenți la Domnie, boierii se divizau în dependență și de opțiunile politice externe. Aflată la interferența intereselor geopolitice ale Imperiului Otoman și Regatului Polon, Țara Moldovei, în perioadă, a fost influențată decisiv de aceste două mari puteri.

Evenimente semnificative cu impact deosebit asupra elitei politice din Țara Moldovei s-au derulat în anul 1538. Transformarea treptată a statutului politico-juridic al Țării Moldovei nu se datorează doar campaniei lui Suleyman Magnificul. Succesele otomane au avut loc pe fundalul unor confruntări politice interne, între gruparea care susținea Domnia și boierii din opoziție.

Se cunoaște că, începând cu al doilea sfert al secolului al XVI-lea, în Țara Moldovei au loc modificări esențiale în statutul Domniei: de la imaginea divină a Domnului se trece la imaginea unui conducător obișnuit, marea boierime dorindu-și: trecerea definitivă la monarhia electivă și limitarea atribuțiilor Domnilor. Trecerea de la ideologia tradițională la cea boierească a avut loc sub influența regimurilor politice din țările vecine, prin intermediul boierilor. Ostilitatea boierilor față de Domnie se consolidează în timpul primei domnii a lui Petru Rareș și atinge apogeul în anul 1538, când Domnul este părăsit de către o parte a boierimii. Cumularea nemulțumirilor interne și intereselor externe a dus la înfrângerea Domnului.

Una din consecințele victoriei Porții din 1538 a constat, credem, în numirea de către sultan a lui Ștefan Lăcustă, ca Domn al Țării Moldovei. Evenimentul a fost o acțiune neașteptată chiar și pentru oponenții lui Petru Rareș. Totodată, în anul 1538, polonezii vedeau în gestul otoman nu o simplă schimbare de Domn, ci o amenințare a siguranței Poloniei. Tentativa boierilor de a obține dreptul exclusiv în numirea Domnului a suferit eșec. Izvoarele atestă existența unei grupări boierești ce a acționat în opoziția lui Ștefan Lăcustă, cerându-i recuperarea teritoriilor pierdute.

Locul atribuit spațiului est-carpatic în politica externă a marilor puteri a contribuit, și mai mult, la sciziunea boierimii în fracțiuni de orientare politică externă diferită. Politica autoritară promovată de Petru Rareș în cea de a doua domnie, de asemenea, a contribuit la consolidarea grupărilor boierești. Susținem opinia istoricului Virgil Pâslariuc, precum că, la sfârșitul domniei lui Petru Rareș, boierimea era „în plin proces de regrupare” [12, p. 123]. În timpul celei de a doua domnii, Petru Rareș nu a izbutit să creeze un echilibru politic intern.

Conform izvoarelor, urcarea la tron a lui Iliăș Rareș s-a produs „cu consimțământul întregii țări” [3, p. 127] și cu acceptul sultanului, fiindu-i trimise semnele de investitură [3, p. 133], dar contrar doleanțelor Poloniei, de unde își făcea intrarea în Moldova un pretendent la tron [3, p. 133]. Emigrarea boierilor moldoveni este semnalată în izvoare. Cronica lui Eftimie menționează că boierii „dacă au văzut atâta rău, o mare spaimă i-a cuprins pe toți și au început să fugă în Țara Leșească și s-au făcut pribegi” [4, pp. 118-120]. Această informație este confirmată în izvoarele poloneze [10, p. 106].

Adăpostirea boierilor pribegi în Polonia reprezenta o amenințare pentru tronul Moldovei. Iliăș a încercat să negocieze cu regele polon în vederea repatrierii boierilor moldoveni pribegi. La 11 mai 1551 suveranul polon îi reproșa lui Iliăș Vodă că, deoarece au fost tratați rău, boierii s-au văzut nevoiți să emigreze în țara vecină și îl asigura că „Măria Sa știe ce i se cuvine unui domn creștin și ce trebuie să facă în această privință” [3, p. 152]. Observăm că boierii pribegi au devenit, în mâinile regelui polon, un instrument de șantajare a domnului moldovean, pentru ca acesta să-i îndeplinească cerințele.

Izvoarele atestă că Domnul Țării Moldovei intrase în conflict cu țările vecine, dar și cu boierimea. Boierimea pribeagă la curțile creștine, dar și la Poartă, să se intervină pentru schimbarea Domnului. În urma tuturor demersurilor, sultanul ordonă ca Ilie Rareș să se prezinte personal la Constantinopol. Decizia a fost primită primăvara – perioada în care se achita haraciul [12, p. 127], de aceea pretextul înaintat față de domn a fost de a prezenta personal tributul la Poartă și pentru a obține confirmarea [6, p. 263; 4, p. 120]. Boierimea înțelegea că chemarea la Constantinopol a Domnului Moldovei putea avea consecințe nedorite pentru țară. Cerința nu avea precedent în istoria țării [14, p. 593], precum nu a avut precedent nici ceea ce s-a întâmplat la Constantinopol. La 30 mai 1551 Iliăș acceptă convertirea la islam [6, p. 263]. În istoriografie sunt discuții ample referitoare la „turcirea” lui Iliăș [14, p. 593; 12, p. 128]. Considerăm că

demersul sultanului a fost unul politic, și nu religios. Se urmărea scopul de a discredita familia Rareș în Țara Moldovei, unde tradiția dinastică era încă respectată.

Fără a primi decizia Porții privind revenirea la tron sau succesiunea, boierimea din țară îl ridică la tronul Moldovei pe al doilea fiu al lui Petru Rareș – Ștefan. Poarta nu s-a împotrivit deciziei, confirmându-l la domnie [6, p. 263], primind se pare și asigurări de mărire a tributului [3, p. 179; 12, p. 129].

Turcirea lui Iliș a determinat regele polon să acorde o atenție specială pibegilor moldoveni, care reprezentau un factor destabilizator pentru situația politică internă în Țara Moldovei. Presiunea politică externă îl determină pe Ștefan Rareș să caute sprijin în boierimea țării care era scizionată și acționa în scopul detronării lui Ștefan Rareș, deosebirea în opțiuni putea fi doar în privința succesiunii la tron. Scopul a fost atins în zorii zilei de 1 septembrie 1552, în tabăra de la Țuțora, unde Ștefan Rareș și-a găsit moartea [4, p. 122; 15, p. 86].

Lupta dintre grupările boierești la această etapă a fost câștigată de gruparea boierească polonofilă care a susținut candidatura lui Petru Stolnicul / Alexandru Lăpușeanu. Această grupare revenise din pibegie cu pretendentul care, în semn de recunoștință, s-a conformat înțelegerilor anterioare. Rolul elementului polon în succesul lui Alexandru a fost hotărâtor, din moment ce, în jurământul de la Bakuta, Lăpușeanu nu respectă titulatura tradițională „Din mila lui Dumnezeu”, punând mai presus meritul regelui polon: „Io, Petru Alexandru, domn al țărilor Moldovei și Valahiei, ales de Măria Sa regele și întărit de toți sfetnicii bătrâni și tineri și de toți ceilalți supuși ai noștri”. Alexandru era conștient de faptul că fără susținere polonă nu va putea ocupa tronul, de aceea se obligă să primească toate condițiile înaintate de rege. În documentatul său studiu, Gheorghe Pungă presupune că titlul „din mila lui Dumnezeu” putea fi înlăturat din titulatură la ordinul nobilimii poloneze, pentru a limita în așa mod atribuțiile domnului [6, pp. 193-198; 13, p. 54]. Așadar, cu susținere poloneză, Alexandru urca la tronul mușatin în septembrie 1552. Pentru a nu crea noi ostilități după înfrângerea rezistenței din septembrie 1552, Lăpușeanu nu pedepsește familia Rareș. Prin Polonia și Rusia, Constantin va ajunge în Constantinopol [8, p. 68]. Astfel, către sfârșitul anului 1553 sultanul obține un instrument real pentru menținerea lui Alexandru Vodă în zona proprie de influență prin adăpostirea unui pretendent real la tronul Moldovei – Constantin Rareș.

Pentru a neutraliza acțiunile grupului Rareșilor, Alexandru Lăpușeanu a fost nevoit să trimită la Constantinopol o solie formată din boieri și episcopul Macarie „cu tot tezaurul pe care l-a mai avut” [9, p. 673]. Datorită aptitudinilor diplomatice de excepție ale cărturarului țării, Macarie care conducea solia lui Alexandru Lăpușeanu, sau din cauza morții lui Constantin Rareș, care se presupune că fusese otrăvit de către adepții lui Lăpușeanu [7, pp. 182-183], gruparea prorareș de la Constantinopol este înlăturată. Totodată este exilat Iliș Mehmed.

După înlăturarea Rareșilor din viața politică internă, Alexandru Lăpușeanu a putut activa mai liniștit, atât în plan intern, cât și extern. Despre acest lucru ne convinge și prima atestare a sfatului domnesc în actele interne, începând cu 23 februarie 1554. În concepția marilor boieri, Alexandru Lăpușeanu trebuia să devină un instrument al guvernării în mâinile boierilor, iar Republica nobiliară polonă ar fi servit drept garant al limitării puterii centrale în Țara Moldovei.

La 12 mai 1555 [5, pp. 93-94] sfatul domnesc este atestat pentru ultima dată în documentele interne. Divergențele între factorii politici de decizie din Țara Moldovei încep după unele remanieri din sfatul domnesc. Susținem opinia [13, p. 103] precum că rebeliunea a fost organizată în vara anului 1555, cu scopul de a-l înlocui pe Alexandru Lăpușeanu cu

pretendentul, Lupu păhărnicele – fiul „Dionisiei călugărița și nepotul Tăutului logofăt” [5, pp. 49-150].

În aspect politic intern, cauzele complotului condus de boierul Lupu le observăm în înlăturarea unor boieri din viață politică, dar complotul a fost favorizat și de factorul extern. Or, se știe că Lupu păhărnicele aparținea unei familii de boieri ce avea relații cu nobilimea poloneză. Polonia era nemulțumită de schimbarea orientării politice externe a lui Alexandru Lăpușneanu spre Poartă și, probabil, cerea boierilor respectarea condițiilor jurământului de la Hârlău: „dacă voievozii ar voi să-l părăsească pe Rege, atunci toți boierii... făgăduim să stăm sub acest jurământ și să ținem credință adevărată regelui” [3, p. 173]. Habsburgii, de asemenea, erau nemulțumiți de intenția lui Lăpușneanu de a intra în august 1555 în Transilvania, pentru a executa ordinul sultanului. Astfel, observăm că în declanșarea complotului împotriva lui Alexandru Lăpușneanu o contribuție importantă au avut-o marile puteri.

Situația complexă internă și externă în care se afla Țara Moldovei în a doua jumătate a anului 1555 îl determină pe Domn să promoveze o politică autoritară. Boierimea propoloneză nu mai este acceptată de Domn pentru că participase la complot, iar foștii susținători Rareși, în parte de orientare prootomană, nu se bucurau de încrederea lui. Abia la începutul anului 1558, Domnul moldovean s-a preocupat de formarea sfatului domnesc. Sfatul domnesc, format la începutul anului 1558, era alcătuit din trei categorii de boieri: boieri – partizani ai lui Alexandru Lăpușneanu, reîntorși din pribegie; boieri – foști colaboratori ai domnilor Rareși, și boieri noi. Prin urmare, acest sfat, în concepția Domnului, ar fi trebuit să reprezinte un organ de conciliere internă. Însă se mărise numărul boierilor pribegi în țările creștine, care conspirau împotriva lui Alexandru Lăpușneanu. Aceste grupări devin instrumente de constrângere și șantaj al Domnului în scopul realizării intereselor acestor state în spațiul est-carpatic. În această perioadă își intensifică activitatea pretendenții Aron Vodă și Despot, adăpostiți de Habsburgi, și Dimitrie Wisneweski – susținut de nobilimea poloneză.

Încercarea lui Alexandru Lăpușneanu de a crea un echilibru politic intern și de această dată suferă eșec. Intrarea în țară a lui Despot a reînviat aspirațiile opoziției interne de a-l detrona pe Alexandru Lăpușneanu. Domnul Moldovei se simțea amenințat de prezența boierilor pribegi și a pretendenților în statele vecine. O parte din boieri au găsit momentul potrivit de a-i reproșa Domnului: „ai omorât pe cei mai buni dintre boieri, ca să le iei moșiile, ne-ai luat vitele, de ți-ai făcut tezaur, acum adă boii, și trimite-i să lupte pentru tine cu dușmanul” [1, p. 51].

Alexandru Lăpușneanu opune rezistență în fața armatei de mercenari a lui Despot, dar la 18 noiembrie 1561, la Verbia s-a dat lupta decisivă între Alexandru și Despot. Înfrângerea suferită de Alexandru se datorează, în parte, schimbării opțiunii politice a boierilor și a contribuit la realizarea intenției unui străin de dinastie și credință să ocupe tronul Moldovei. Prin întronarea lui Despot au fost realizate proiectele habsburgice în spațiul est-carpatic. Pentru supravegherea acțiunilor domnului, la sfârșitul anului 1561, au fost trimiși la Suceava doi agenți imperiali. Din rapoartele acestor agenți, poate fi observat interesul imperialilor față de relațiile dintre Domn și boierime, de atitudinea Republicii nobiliare, precum și a Porții față de domnia lui Despot [2, p. 127, 131]. Totodată trimișii imperiali erau îngrijorați de o atare situație, rugând ca, Măria Sa, Maximilian, să-i scrie lui Despot despre „primejdia – să nu fim înghițiți de boieri”, care se uită la noi cu ochi răi [2, p. 135]. Fiind îngrijorat de instabilitatea guvernării sale, Despot hotărăște să întreprindă măsuri de înlăturare a opoziției. Astfel, opoziția boierească a fost, parțial, înlăturată. Despot Vodă, recunoscând că menținerea sa în tron se datorează sprijinului boierilor, încercă să corupă înalți demnitari moldoveni. El cere lui Maximilian să trimită daruri unor

boieri, nominalizându-i pe marele logofăt Ion Movilă, pe marele hatman și vicerege Barnovski, pe Moțoc și Spancioc, pe vistierul Stroici, precum și pe Avram, marele postelnic [2, pp. 173-174]. Conflictul, însă, între Domn și boierime nu au fost aplanate. Nemulțumirea față de domnia lui Despot a atins apogeul în vara anului 1563, când o grupare condusă de boierul Ștefan Tomșa s-a răsculat împotriva Domnului. Conflictul Despot – Tomșa a luat proporții mai mari după intervenția lui Dimitrie Wisniowieski cu pretenții asupra domniei Moldovei. La 29 septembrie 1563 solul austriac la Constantinopol cunoștea că Ștefan Tomșa primea încurajări din partea sultanului, pentru a-l detrona pe Despot, dar în realitate era decis să-l instaleze la tron pe Alexandru Lăpușeanu [6, pp. 478-479].

Srijinul acordat lui Tomșa de către boierime a fost determinat nu numai de neîncrederea în guvernarea lui Despot, ci și de pericolul reinstalării în tronul Moldovei a lui Alexandru Lăpușeanu. Împotrivirea boierimii moldovenești în fața unei posibile reveniri la domnie a lui Alexandru Lăpușeanu poate fi explicată prin frica de eventuale represii pentru trădarea de la Verbia, precum și de revenirea unui Domn prootoman. Dacă boierimea se opunea acordării tronului lui Alexandru, atunci țările vecine intervin în favoarea acestuia pe lângă sultan [16, pp. 227-235]. Această decizie a puterilor creștine a fost determinată de pericolul numirii la domnie a unui păgân [3, pp. 225-226].

Întâlnind rezistență în țară, Alexandru Lăpușeanu a ocupat tronul abia în februarie 1564. Abilul diplomat Suleyman Magnificul a folosit aceeași metodă pașnică de înfrângere a boierimii antiotomane din Moldova, ca și în cazul lui Petru Rareș. Alexandru Lăpușeanu nu a întârziat să-și exprime recunoștința față de sultan, prin introducerea, în titulatura sa, a expresiei „Domn prin mila sultanului turcesc și a vizirului” [7, p. 532], de altfel, expresie, pentru prima dată, folosită în titulatura domnească în Țara Moldovei. Acest titlu pare să fi fost impus de către Poartă, ca răspuns la încercarea Coroanei Polone, în 1552, la Bakuta, de a-l prezenta pe Alexandru Lăpușeanu „ca domn ales de Maria Sa regele”. Recunoașterea de către Alexandru Lăpușeanu a meritului sultanului în obținerea domniei pentru a doua oară a ilustrat mărirea influenței otomane în spațiul est-carpatic. Boierimea moldovenească a fost impusă să recunoască această stare de lucruri. Ba mai mult, această situație a fost acceptată și de regele polon care, la cererea sultanului, îi decapitează pe o parte a boierilor moldoveni pribegi în Polonia. Recunoscând Moldova ca supusă „a Maiestății Sale Împăratului”, regele polon mai încearcă în toamna anului 1564 să obțină dreptul „de a recomanda și de a-și exprima acordul său” [3, p. 251] la numirea domnilor în Țara Moldovei, cerere neacceptată de Poartă.

În noua sa domnie, Alexandru Lăpușeanu nu va beneficia de un context intern mai favorabil, el va fi chiar mai complicat decât în prima domnie. Cel mai mare pericol pentru Domn l-au prezentat boierii moldoveni pribegi în țările vecine. Izvoarele atestă că, în urma schimbului de solii moldo-otomane, turco-polone, turco-imperiale în vederea eliminării pericolului ce-l prezentau boierii pribegi pentru stabilitatea politică a Țării Moldovei, au fost obținute doar promisiuni. Oficial, pribegilor moldoveni nu le era acordat azil politic în Polonia și în Imperiul Habsburgic, dar de facto situația rămâne aceeași. Numărul boierilor emigranți rămâne a fi mare și continuă să crească, îndeosebi, după controversatul asasinat care are loc în primul an de domnie – 1564. Distrugerea elitei politice era, credem, o parte componentă a planului strategic al Porții de supunere a Țării Moldovei. În scopul realizării acestui proiect au fost atrași atât Domnii moldoveni, cât și regele polon, care a ordonat, la cererea sultanului, omorârea boierilor pribegi de orientare antiotomană. Considerăm că Poarta își propunea să introducă și în Țările Române

sistemul propriu al ierarhiei sociale, distrugând boierimea țării ce pretindea la putere și să ridice dregători din supușii – „robi” ai Domnului.

Din cele expuse putem conchide că viața politică internă în Țara Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea a fost tributară factorilor externi, în dependență de interesele politice ale statelor vecine. Confruntările politice interne în Țara Moldovei au fost determinate de confruntarea polono-otomană pentru deținerea supremației în zonă. Studiul demonstrează prevalarea factorului extern în provocarea și menținerea confruntărilor politice, dezbinarea și distrugerea elitei politice din Țara Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea. Acceptarea sprijinului extern în obținerea și menținerea la guvernare duce, pe exemplele de altă dată, la anularea unor atribute ale suveranității statale.

BIBLIOGRAFIE

1. BERCIU-DRĂGHICESCU, A. *O domnie umanistă în Moldova. Despot Vodă (1561-1563)*. București: Ed. Albatros, 1980.
2. *Călători străini despre Țările Române*. Ediție îngrijită de MARIA HOLBAN. București: Ed. Științifică, 1969. Vol. II.
3. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea (1536-1600)*. București: Ed. Academiei Române, 1979.
4. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*. Publicate de IOAN BOGDAN. Ediție revăzută și completată de P. P. PANAITESCU. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959.
5. Documente privind istoria României (DIR). A. Moldova. București: Edit. Academiei, 1952: Veacul XVI, vol. II (1551-1570).
6. Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Publicate sub auspiciul Academiei Române și Muzeului cultelor și instrucției Cultelor. București, 1890, vol. II, partea I (1451-1575).
7. Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Publicate sub auspiciul Academiei Române și Muzeului cultelor și instrucției Cultelor. București, 1897, vol. II, partea V (1552-1575).
8. Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Publicate sub auspiciul Academiei Române și Muzeului cultelor și instrucției Cultelor. București, 1894.- vol. VIII (1376-1650).
9. HOLBAN, Th. Documente externe (1552-1561). În: *Studii. Revista de Istorie*. 1965, vol. XVIII, nr. 3, pp. 667-674.
10. MINEA, I., Începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu. Discutarea câtorva izvoare. În: *Cercetări Istorice*. 1925, nr. I, p. 106.
11. PAPACOSTEA, Ș., O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul sec. al XVI-lea. În: *Studii*. 1969, nr. 3, p. 462.
12. PÂSLARIUC, V. *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*. Chișinău: Pontos, 2005.
13. PUNGĂ, Gh., *Moldova în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
14. REZACHEVICI, C. *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*. București: Editura Enciclopedică, 2001, Vol. I, secolele XIV-XVI.
15. URECHE, Gr. Letopisețul Țării Moldovei. În: *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Edit. Hiperion, 1990, pp. 23-120.
16. VERESS, A. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*. București: Cartea românească, 1929, vol. I (1527-1572).